

güçlük çekilmediği sık sık zikredilen hususlardandır. Ayrıca şehirleşmede büyük gelişmeler sağlandı; Agra, Sultanpür ve Sikenderâ (İskender) Rao gibi birçok yeni şehir kuruldu ve idare merkezi Delhi'den Agra'ya taşındı. Sultanlığın diğer bölgelerinden davet edilen tüccarlar, âlimler ve sanatkarlar burayı kısa zamanda önemli bir ilim, idare ve ticaret merkezi haline getirdiler. Aynı dönemde yeni tarım alanları kazanma yolunda planlı gayretler sarfedildi. Tarımı geliştirmek için köylülere teşvikler verildi, vergiler azaltıldı ve zoraki işçilik yasaklandı. Bu arada toprak sisteminde değişiklikler yapılarak bütün sultanlık arazileri hâlise ve iktâ olarak ikiye ayrıldı. Bu toprakların işletimi yaygınlaştırıldı, yönetimi Dîvân-ı Vezâret adıyla bir merkezde birleştirildi.

İskender Şah'ın 1517'de ölümünden sonra tahta İbrâhîm-i Lûdî geçti; fakat eşraf ve emîrler onu topraklarını kardeşi Celâl Şah ile paylaşmaya zorladılar. Baskıya dayanamayan genç sultan eski Şarkî topraklarını Celâl'e verdi. Ancak bunun her ikisine de zararı olabileceğini açıklayarak kardeşini bu paylaşımdan vazgeçirmeye çalıştı; Celâl kabul etmeyince güçlü bir ordu ile üzerine yürüdü. Celâl ise İbrâhîm'in karşısına çıkmadı ve onun yokluğundan faydalanarak başşehir Agra'yı kuşattı; İbrâhîm geri dönünceye kadar şehri düşüremeyince çaresiz kalıp Gevâliyâr racasına sığındı. İbrâhîm Gevâliyâr'a bir ordu gönderdi ve Mâlvâ Sultanlığı'na sığınmak amacıyla yola çıkmış olan Celâl yakalandı; diğer taraftan Gevâliyâr racası da Lûdî Sultanlığı'nın hâkimiyetini tanıdı. Bu olaylar sırasında İbrâhîm bazı kumandanlarının sadakatinden şüphelenerek onları cezalandırıp merkezden uzaklaştırdı. Geleceklerinden emin olmayan bu kumandanlar Bihâr'da Deryâ Han Nu'mânî'nin etrafında İbrâhîm'e karşı bir birlik oluşturdular. Bu sırada Hindistan'da ilerlemesini sürdüren Bâbürlü İmparatorluğu kuruldu. Bu savaş, Bâbürlü ordusunun Kuzey Hindistan'da ilk defa top kullanmış olmasından dolayı da önemlidir.

Lûdîler dönemi Hindistan tarihinde, Timur'un bıraktığı dağınıklık ve düzensizliğin yavaş yavaş ortadan kalktığı nisbî bir istikrar dönemi olarak yerini almıştır. Özellikle Sirhind bölgesinde bulunan Lûdî türbeleriyle diğer bazı mimari eserleri hâlâ ayakta durmaktadır (bk. HİNDİSTAN [Mimarî]).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdullah, *Târîh-i Dâvûdî* (nşr. Şeyh Abdürreşîd), Aligarh 1954, s. 91-110; Rızkullah Müştakî, *Vâkı'at-ı Müştakî*, British Library, Add., nr. 663, II, vr. 5^b, 9^b-11^b, 26^{a-b}, 43^{a-b}; Muhammed Kebir Bâtîni, *Efsâne-i Şâhân*, British Library, Add., nr. 24, 409, vr. 46^{a-b}; Nizâmaddin Ahmed, *Tabakât-ı Ekberî*, Leknev 1875, s. 152-183; Firîşte, *Gülşen-i İbrâhîmî*, Leknev, ts., s. 143-190; Ahmed-i Yâdgâr, *Târîh-i Şâhî*, Kalküta 1890, s. 86-88; Ni'metullah Herevî, *Târîh-i Hân-ı Cihânî* (nşr. S. M. İmâmüddin), Dakka 1960, I, 126-259; A. B. Pandey, *The First Afghan Empire*, Calcutta 1956; M. A. Rahim, *History of the Afghans in India*, Karachi 1961; Abdul Halim, *History of the Lodi Sultans of Dacca and Agra*, Dacca 1961; I. H. Siddiqui, *Some Aspects of Afghan Despotism in India*, Aligarh 1969; S. M. İmamuddin, "Lôdis", *EP* (İng.), V, 784-785; N. R. Farooqi, "Delhi Sultanlığı", *DİA*, IX, 130-132.

İQTİDAR HUSAIN SIDDIQUI

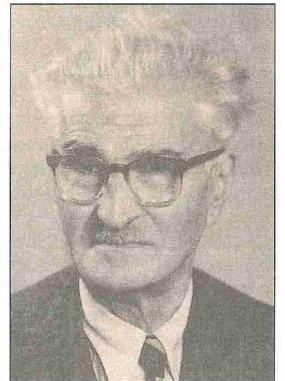
LUGAL, Mehmet Necati

(1881-1964)

Arap-Fars dilleri ve edebiyatları âlimi.

2 Nisan 1881'de İstanbul'da doğdu. Trabzonlu Çizmecioğulları ailesinden Hacı Hüseyin Hüsnü Efendi'nin oğludur. Resmî tahsili yanında Kur'an-ı Kerim'i ezberlediği gibi dönemin tanınmış hocalarından ders aldı. Şeyhülislâm Mûsâ Kâzım Efendi'den Arapça ve Farsça öğrendi. Metafizik, İslâm düşüncesi ve edebiyatı hakkında geniş bilgi sahibi oldu ve ondan bu konularda icâzetnâme aldı (1905). Ayrıca Dağıstanlı Hâlis Efendi ile Mostar müftüsü Ali Fehmi Câbiç'in talebesi oldu. Medreseden mezun olduktan sonra 1903'te Dârülmuaallimîn'de ders verdi ve Beyazıt Camii'ndeki dersiâmlar arasında yer aldı. Balkan Savaşı sırasında babası ile birlikte hacca gitti. 1914-1915'te Mercan İdâdisi'nde, İstanbul Sultânisi'nde, Soğukçeşme Askerî Rüşdiyesi'nde, Kuleli Askerî İdâdisi'nde, Dârüşşafaka'da ve İstanbul'daki yüksek medreselerde dinî

ilimlerle Arapça ve Farsça hocalığı yaptı. 1917'de Harbiye Nezâreti tarafından açılan imtihanı kazanarak Almanya'daki Türk öğrencilere Türkçe ve dinî ilimler hocası ve müfettiş olarak tayin edildi ve Postdam'a gitti. Bu görevi sırasında Alman şarkiyatçılarından dikkatini çekti. I. Dünya Savaşı'nın ardından Hamburg Üniversitesi Doğubilim Enstitüsü'ne davet edildi (1 Mart 1919). Kısa bir süre ilmî yardımcıılıktan sonra aynı enstitüde Türk ve Fars dili ve edebiyatları okutmanlığına getirildi (Ağustos 1921). II. Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar (Eylül 1939) bu görevde kaldı. Beyazıt Umumi (Halk) Kütüphanesi müdürü İsmail Saib Sencer'in emekliye ayrılması üzerine onun görevini devralmak için İstanbul'a geldi. Kendisine kütüphane müdürlüğü yanında İstanbul kütüphaneleri birinci grup şefliği de verildi. Eserlerin korunması hususunda İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Müdürü Fehmi Ethem Karatay, aynı kütüphanede görevli uzman W. Gottschalk ve Hellmut Ritter'den oluşan bir komisyon kurdu. Dönemin Maarif vekili Hasan Âli Yücel'in emriyle 1943'te Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Klasik Şark Dilleri Kürsüsü profesörlüğüne tayin edildi. Ayrıca 1949'da Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nin kurulmasında emeği geçtiği gibi öğretim kadrosunda da fahri olarak Arapça ve Farsça hocalığı yaptı. 1952'de yaş haddinden emekliye ayrıldı, ancak ders vermeyi sürdürdü. 1956-1959 yılları arasında Bonn ve Frankfurt üniversitelerinde misafir profesör olarak bulundu ve Alman Araştırma Kurumu'nun (Deutsche Forschungsgesellschaft) Almanya'da bulunan Doğu ülkeleriyle ilgili yazmaların kataloglanması projesinin Frankfurt Üniversitesi'ne düşen Arapça yazmaların kataloglarının çıkarılması çalışmasına katıldı. 1959'da Türkiye'ye döndü. Türk Tarih Kurumu'nda Doğu dilleri

Mehmet
Necati
Lugal

ve edebiyatları eserleri uzmanı oldu. Ancak bu görevi çok sürmedi. Yaş haddini kaldıran yeni üniversiteler kanununun çıkması üzerine Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Klasik Türkçe Metinler Kürsüsü hocalığına getirildi. Bu görevde iken 23 Mart 1964'te vefat etti.

Necati Lugal iyi bir medrese öğrenimi görmüş, sürekli okuyan, alçak gönüllülüğü ve sade yaşayışı ile dikkati çeken bir ilim adamı idi. Mesaisini, Türk tarih ve kültürüne ait değerli eserlerin neşrini yapmaya ve bunları Türkçe'ye çevirmeye hasretmiştir. Aydın Sayılı ile birlikte Fârâbî'nin "halâ" üzerine makalesini (Ankara 1951) ve "Fârâbî'nin Tabiat İlminin Kökleri Hakkında Yüksek Makaleler Kitabı"nın Arapça metinleriyle birlikte tercümelerini yayımlamıştır (*Belleten*, XVI/57 [1951], s. 81-122). Adnan Sadık Erzi ile beraber Viyana Millî Kütüphanesi'nde bulunan (nr. H. O 161), Fâtih Sultan Mehmed devrine ait *Münşeât Mecmuası*'nı (İstanbul 1956), Tâcîzâde Sâdî Çelebi'nin *Münşeât'ını* (İstanbul 1956), Fâtih Sultan Mehmed'in muhtelif seferlerine ait fetihnâmeleri (*İstanbul Enstitüsü Dergisi*, İstanbul 1956, II, 169-184; III, 177-192) ve İbn Bîbî'nin Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı (Ayasofya, nr. 2985) *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-umûri'l-'Alâ'iyye* adlı eserinin I. cildini (Ankara 1957) neşretmiştir. Paris Bibliothèque Nationale (Suppl. Persan 1536) ve Gotha'da (Herzogl., Bibl. pt. 203) kayıtlı muhtasar "Selçuknâmeler"i Yazıcızâde Ali tercümesiyle karşılaştırarak neşre hazırlamıştır. Eserin I. cildi Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından basılmış (Ankara 1957), II ve III. ciltler ise yayımlanmamıştır. Ayrıca Faruk Sümer ile birlikte Ebû Bekr-i Tihranî'nin *Kitâb-ı Diyârbekriyye* adlı eserini iki cüz halinde neşretmiştir (Ankara 1962, 1993).

Necati Lugal'in Türkçe'ye çevirdiği eserler arasında Firdevsî'nin *Şâhnâme*'si başta gelmektedir. Şark İslâm klasikleri arasında ilk dört cildi yayımlanan eserin (İstanbul 1945-1955) hazır olan V ve VI. ciltleri henüz neşredilmemiştir. Yine Şark İslâm klasikleri arasında çıkan *Tezkire-i Devletşah* da (Ankara 1963; *Devletşah Tezkiresi*, İstanbul 1977) önemli tercümelelerinden. Ayrıca Ebû'l-Hasan Ali b. Nâsır b. Ali el-Hüseynî'den *Ahbarü'd-devleti's-Selcûkiyye*'yi (Ankara 1943), Nizâmeddin Şâmî'den *Zafernâme*'yi (Ankara 1949) ve Münecimbaşı Ahmed Dede'den Karahanlılar kısmını (İstanbul 1950) Türkçe'ye çevirmiştir. Osman Reşer ile

birlikte *Sehi Bey's Tezkere* (İstanbul 1942) ve Fuzulî, *des türkischen Dichters Fuzulî Poem "Laylâ Meğnun" und die gereimte Erzählung "Benk u Bâde"* (*Haşîş und Wein*) (İstanbul 1943) adlı eserleri hazırlamıştır. Bunların dışında Muhammed b. Hüseyin el-Beyhaki'nin *Târîh-i Beyhaki*, Meâlî'nin *Hünkâr-nâme*, Muhammed Nazım'ın *Gazneli Sultan Mahmut'un Hayatı ve Zamanı*, Hüseyin Kulî'nin *Azerbaycan ve İran'ın Millî Birliği*, Gerdîzî'nin *Zeynû'l-ağbâr* ve Ali b. Mülûk el-Münşî'nin *Zafernâme* adlı eserlerini tercüme etmiş olup bu eserler Türk Tarih Kurumu Arşivi'nde bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Necati Lugal Armağanı, Ankara 1968, tür.yer.; Hasan Duman, "Necati Lugal", *Beyazıt Devlet Kütüphanesi 100 Yaşında*, İstanbul 1984, s. 53-54; Faruk Sümer, "Prof. Necati Lugal", *TTK Belleten*, XXVIII (1964), s. 305-309; İbrahim Ağâh Çubukçu, "Prof. Necati Lugal ve Eserleri", *AÜİFD*, XII (1964), s. 129-133; Osman Ersoy, "Profesör Necati Lugal'ın Ardından", *Kütüphaneciliğin Sesi*, II, Ankara 1964, s. 24; W. Björkman, "Necati Lugal, Gestorben am 23. 3. 1964 in Ankara", *Isl.*, XLI (1965), s. 261-262; Abdülkerim Abdulkadiroğlu, "Hocam Necati Lugal'ın Hatırasına", *Millî Eğitim*, sy. 85, Ankara 1989, s. 68-72; İ. Parlatır, "Lugal, Necati", *TA*, XXIII, 96.

MİHİN LUGAL

LUGAT

(bk. SÖZLÜK).

LUGAT-ı FÜRS

(لغت فارس)

Esedî-i Tûsî'ye (ö. 465/1073) ait Farsça'nın en eski sözlüklerinden biri (bk. ESEDÎ-i TÛSÎ).

LUGAT-ı HALÎMÎ

(bk. BAHRÛ'L-GARÂİB).

LUGAT-ı NÂCÎ

(لغت ناجی)

Muallim Nâcî'nin (ö. 1893)

Batı kaynaklı kelimelere de yer verilen Osmanlıca sözlüğü.

Lugat-ı Naci, 1850'li yıllarda *Müntehabât-ı Lugât-ı Osmâniyye* ile çok basit bir şekilde yayımına başlanan Osmanlıca sözlüklerin gelişmiş bir örneğidir. Türk

dilinde kullanılan Arapça ve Farsça kelimelerle bu tür sözlüklerde pek bulunmayan Türkçe'ye Batı dillerinden girmiş bazı kelimelere de yer veren lugatta yaklaşık 18.000 madde başı mevcuttur. Bunların 14.000 kadarı Arapça, 3000 kadarı Farsça, geri kalanı da Batı kaynaklı kelimelerdir. Eserde madde başlarının edebî dilde kullanılan kelimelerden seçilmesine özen gösterildiği belirtilmektedir. 1850'li yıllardan *Kâmûs-ı Türkî*'nin yayımlandığı 1899-1900 yıllarına kadar hazırlanan, aralarında Ahmed Vefik Paşa'nın *Lehce-i Osmânî*'si, Hüseyin Remzî'nin *Lugat-ı Remzî*'si ve Ebüzziyâ Tefîk'in *Lugat-ı Ebüzziyâ*'sının da bulunduğu sözlüklere göre Nâcî'nin lugatı kelimelerin seçilişi, anlamlandırma ve örnek cümleler bakımından daha ileri bir seviyede kabul edilmektedir. Ancak 1895 yılından itibaren yayımına başlanan Mehmed Salâhî'nin *Kâmûs-ı Osmânî*'si düzeni ve örnekleri bakımından *Lugat-ı Nâcî*'den daha iyi bir sözlük olduğu gibi Nâcî'nin eseri modern sözlükçülük açısından *Kâmûs-ı Türkî*'ye göre çok gerilerdedir. Muallim Nâcî'nin eserde bazı kelimelerin asıl (fasih) şekillerini değil Türkçe'deki telaffuzlarını esas alması bir ye-

Lugat-ı Nâcî'nin 1322 tarihli üçüncü baskısının kapağı

